

ФОНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВЛЕНОГО І СПОНТАННОГО МОВЛЕННЯ

Олена Стеріополо

доктор філологічних наук, професор кафедри германської і фінської філології
Київського національного лінгвістичного університету,

Київ, Україна

e-mail: osteriopolo@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4554-2113>

Статью посвящаю истинному Мастеру в области экспериментально-фонетического анализа речи, настоящему другу, сотрудничеству с которым обогащает и делает счастливым содержание жизни, юбиляру Татьяне Михайловне Королевой, характерные черты которой можно передать следующим афоризмом:

Истинное мерило совершенства человеческого существа - его способность жить в постоянном счастье и, по возможности, делать счастливыми других.

АНОТАЦІЯ

Стаття ілюструє методику проведення експериментально-фонетичного аналізу підготовленого і спонтанного мовлення, що сприятиме використанню аргументованих підходів до збору матеріалу та його опису з різних точок зору і різними засобами. Проілюстровано широкі можливості аргументованих підходів до фонетичного дослідження, що дасть можливість грамотно спланувати усі етапи проведення конкретного аналізу усного мовлення, що слугуватиме об'єктивним критерієм оцінки достовірності отриманих результатів.

Ключові слова: диктор, аудитор, слуховий аналіз, акустичний аналіз, жанр тексту, читання, переказ, підготовлене мовлення, спонтанне мовлення, сегментні характеристики, фонетичне слово, дистантна гармонійна асиміляція, ступінь редукції, енклітики, проклітики, інтонація та її компоненти.

Вступ. Грамотне використання методів будь-якого наукового дослідження свідчить не лише про компетентність вченого, але й є декларацією його дослідницької позиції. Надійна методика – це не просто робочий інструмент; це – шлях, яким розгортається тлумачення автора, що дозволяє верифікувати отримані результати і надихає дослідника до розробки нових ідей і теорій.

Грамотний опис методики в науково-дослідницькій роботі повинен: 1) показувати, яким чином отримано наукові результати; 2) бути досить переконливими, щоб викликати довіру до здобутих результатів; 3) бути зрозумілими тою мірою, яка б дозволила іншому вченому, який вирішив повторити дослідження за тією самою схемою, отримати аналогічні результати.

Порядок і логіка опису методики залежать, з одного боку, від дослідника, а з іншого, безліч проведених експериментально-фонетичних досліджень дають змогу запропонувати алгоритм і логіку опису таких складових:

1) опис теоретичних засад методики, що пропонується для використання; 2) докладне представлення матеріалу дослідження; 3) джерела його отримання; 4) обґрунтування їх вибору; 5) засоби збору матеріалу і тип вибірки; 6) кількісний і якісний опис зібраного матеріалу. 7) обов'язковий докладний опис дикторів, аудиторів, усіх, хто брав участь в експерименті; 8) методика й одиниці аналізу; 9) інструментальний аналіз, його опис; 10) послідовність підготовки даних до акустичного аналізу; 11) етапи аналізу; 12) процедури аналізу; 13) засоби обробки отриманих даних; 14) порядок інтерпретації отриманих результатів.

Для успішного аналізу соціальної природи мови необхідним є дослідження її функціонування у двох вимірах:

1) стратифікаційний – пов'язаний із соціальною структурою суспільства; передбачає наявність тих мовних і мовленнєвих розбіжностей, які проявляються між представниками різних соціальних сфер і соціальних груп;

2) ситуативний – залежить від соціальної ситуації і виявляє розбіжності у використанні тих чи інших мовних засобів залежно від соціальної ситуації.

Для того, щоб визначити ступінь, межі й особливості варіювання мовних засобів у стратифікаційному аспекті, потрібно зіставити, наприклад, мовлення представників інтелігенції й робітників, службовців і робітників, студентів і викладачів, чоловіків і жінок, представників різних вікових груп, різного рівня освіченості і т. д. Бажано при цьому, щоб мовленнєвий матеріал був ідентичним за жанром, функціональним стилем і емоційним забарвленням. Для встановлення фонетичних особливостей мовлення представників різних соціальних груп доцільно запропонувати читання одного й того самого тексту.

Визначення ситуативної варіативності може бути найбільш ефективним на матеріалі мовленнєвих прикладів представників однієї соціальної групи, але в різних комунікативних умовах, які вимагають певної підготовки до реалізації мовлення, або, навпаки, таких, що виникають спонтанно.

Прикладом стратифікаційної змінної можуть слугувати різні фонетичні реалізації всієї системи німецьких (або англійських) голосних і приголосних, які можна зарахувати до категорії ситуативних. Серед їх реалізацій виділяється «престижний» варіант, притаманний літературній мові, який частіше простежується у вищих соціальних верствах і водночас характерний для більш офіційних ситуацій із свідомою орієнтацією на нормативну вимову.

Яким чином розглядати варіативність мовних одиниць у тому чи іншому соціальному колективі або в різних соціальних ситуаціях? Передусім необхідно визначити поняття варіанта, яке пов'язане з поняттям «норма». Під нормою розуміють сукупність мовних засобів і правил їх поєднання один з одним у певній мові в даний період її існування. Норма зумовлена можливостями мовної системи (Бондарко, 2000; Зиндер, 1997; Стеріополо, 2000). При цьому під орфоепічними нормами розуміють систему правил наголосу, вимовлення і паузації, дотримання рекомендацій щодо появи різних типів асиміляції, дисиміляції, спрощення груп приголосних, редукції голосних, чергування, вставлення і випадіння різних звукових сегментів. Норма, як відомо, притаманна літературній мові і є результатом свідомого упорядкування звукових засобів відповідно до функціональних потреб.

Поняття літературної мови може визначатися як на основі лінгвістичних засобів, так і шляхом відмежування сукупності носіїв цієї підсистеми, виділення

її із загального складу людей, які розмовляють цією мовою. Перший спосіб визначення – лінгвістичний, другий – соціологічний.

Насправді не існує ідеальних літературних мов; навпаки, як правило, мові притаманні коливання, більш-менш регулярні розбіжності в рамках загальнообов'язкових нормативних настанов.

Такими коливаннями є різноманітні способи вираження. Позначаючи те саме, вони розрізняються формально – наприклад, за фонетичною будовою. Деякі фонетичні одиниці, відмінні за формою, але семантично тотожні, можна назвати варіативним рядом, а його складники – варіантами. Розбіжності у формі варіантів – у їх вимовлянні – можна назвати основними розбіжностями: вони вказують на відмінність семантично тотожних одиниць. Усі інші розбіжності, які не виступають без розбіжностей формальних, а лише їх супроводжують, називаються додатковими. Основні розбіжності – обов'язкові, тому що вони формують елементи варіативного ряду; додаткові розбіжності – факультативні.

Вищезазначене пояснює сучасність та **актуальність** цього дослідження, яке є спробою систематизувати різноманітні підходи до проблеми дослідження фонетичних особливостей мовлення, що є необхідною частиною грамотного планування етапів проведення експериментального аналізу усного мовлення з метою отримання достовірних результатів.

Мета роботи є окреслення теоретичних основ методики та методології проведення фонетичних досліджень, що є необхідним об'єктивним критерієм оцінки достовірності отриманих результатів.

Результати та дискусія.

МЕТОДИ ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ПІД ЧАС АНАЛІЗУ ТЕКСТІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ

Фонетист-дослідник повинен чітко уявляти собі ту мету, досягнення якої допоможе йому дати відповідь на низку запитань: що і якою мірою сприяє варіативності фонетичних одиниць в озвученому тексті; як корелює реалізація вимови із соціальними характеристиками мовця; чи існує взаємозв'язок між різними видами мовленнєвої діяльності і ступенем варіативності фонетичних параметрів; ступінь їх варіювання у різних мовленнєвих ситуаціях і т.д.

Припустимо, поставлене завдання – опис варіативності фонетичних характеристик мовлення у людей різної соціальної і лінгвістичної приналежності. Вирішуючи це завдання, потрібно пам'ятати, що формування навичок вимови закінчується приблизно до 5-річного віку дитини. Таким чином, навички вимовляння і фонологічна система формуються під впливом людей, з якими дитина спілкується протягом тривалого періоду (батьки, родичі). Сформовані у ранньому дитинстві навички вимови дуже стійкі й нелегко піддаються коригуванню у зрілому віці. Суттєвим у цьому відношенні є також місце, де людина здобула освіту, тобто, місце, де функціонують локальні різновиди літературної мови. На вимову має вплив місце найбільш тривалого проживання. Якщо місце, де було проведено дитинство, впливає передусім на формування навичок мовлення, то місце тривалого проживання – на їх стабільність.

Для ефективного визначення соціальної належності мовців за їхніми мовленнєвими (фонетичними) характеристиками вважається доцільним в якості експериментального матеріалу читання тексту будь-якого жанру, бажано

нейтрального характеру. Фонограми прочитаних текстів розшифровуються у студіях. При цьому необхідно отриманий матеріал затранскрибувати відповідно до реального звучання.

Експериментатор і аудитор повинні досконало володіти не лише транскрипційними знаками, прийнятими МФА, а також діакритичними позначками, за допомогою яких можна фіксувати і відображати всі можливі алофонні модифікації або всі орфофонічні особливості звучання. Діакритичні знаки досить повно представлені у книзі Л. Р. Зіндера (Зиндер, 1997).

Кількість інформантів, мовлення яких досліджується, і аудиторів, які його аналізують на рівні сприйняття, повинна бути, як правило, непарною для більш правильного подальшого статистичного аналізу.

Перелік питань, поставлених аудиторам, має бути попередньо продуманим і поданим у вигляді анкет. Наприклад: «Спробуйте визначити національну приналежність інформантів, їх вік, соціальний статус, рівень освіти, ступінь володіння мовою. Розподіліть інформантів за спільними мовленнєвими характеристиками на групи». Це маркери соціальних характеристик дикторів. Лінгвістичні завдання повинні стосуватися реалізації сегментного складу, його відповідності нормі або відхиленню від неї, «поведінки» звуків у наголошеній і ненаголошеній позиціях, прояву асиміляційних процесів. Особливу увагу варто звернути на відповідність прочитаних текстів повному типу вимови.

Усі отримані в результаті слухового аналізу дані бажано перевіряти за допомогою статистичних методів, використовуючи кореляційний аналіз.

На наступному етапі експерименту можна ускладнити мовленнєву діяльність, наприклад, попросити переказати прочитаний текст, що вважається більш складним завданням для мовця; тут йдеться не про механічне репродукування тексту, оскільки переказ вимагає певної інтерпретації тексту, його переробки й реконструкції, яка виражається в найповнішому вигляді, на думку психологів, у зміні порядку частин мови, стиснення або розширення інформації – все це відображається у складності уміння переказувати таким чином, що на рівні переказу навички, які вже функціонують на рівні читання, проявляються нестабільно (Стеріополо, 2000; 2001). Процедура аналізу одиниць сегментного рівня, проведеного на матеріалі переказу, зберігається такою самою, як і для опису особливостей варіювання звуків під час читання.

Зіставлення фонетичних характеристик голосних і приголосних у різних видах підготовленого мовлення (читання і переказ) сприятиме виявленню особливостей інтраіндивідуальної варіативності (тієї самої особи у розглянутих мовленнєвих ситуаціях). Правильність проведення експерименту вимагає усереднення темпу говоріння мовця, який можна вирахувати на осцилограмах тексту і переказу без урахування пауз, тобто враховуючи тільки артикуляторно озвучене мовлення. За одиницю вимірювання можна взяти фонетичне слово з проклітиками і енклітиками, об'єднаними одним наголосом, склад або звук. Темп визначається кількістю сегментів, вимовлених за одиницю часу, наприклад, за секунду. Загальна тривалість тексту без пауз – це сума тривалостей усіх реально вимовлених звуків. Для визначення середнього темпу необхідно поділити загальну кількість вимовлених звуків на кількість хвилин (секунд), протягом яких вони були реалізовані. Схожу процедуру можна провести і зі складами або фонетичними словами, визначивши їх вимовляння за одиницю часу.

Більш складним і цікавим є використання в якості експериментального матеріалу розповіді за зображенням, де мовець, як і під час переказу, обмежений рамками певного сюжету, однак має можливість використання більшого вибору мовних засобів. Перспективним вважається аналіз текстів, які належать до різних жанрів і функціональних стилів. Різні жанрові ознаки текстів визначаються на основі об'єктивності/суб'єктивності форм викладення, однієї тематики/багатьох тематик, об'єму тексту, його композиції, наявності в мовленнєвій структурі тексту елементів розмови, експресивності, художньої образності. У зв'язку з цим тексти можна поділити на «чисто» інформативні з об'єктивною формою викладення, однією тематикою, відносно невеликі за обсягом і вільні за своєю композицією; допускаються елементи оцінки, позбавлені елементів розмовності, прийомів експресії, елементів «художності». До них варто віднести газетні публіцистичні тексти на міжнародну тематику. Припускається, що їх читання максимально наближується до нормативної реалізації не лише сегментного, але й супрасегментного рівнів. Для встановлення цього факту необхідно зробити записи мовлення дикторів радіо та телебачення, які читають тексти інформаційного характеру, зобразити їх реальну транскрипцію, а найцікавіші моменти, що належать до відхилень від кодифікованого мовлення, перевірити за допомогою акустичного аналізу. Отримані результати дадуть можливість встановити особливості читання об'єктивно-інформаційних текстів дикторами-професіоналами.

Газетна публіцистика містить також тексти суб'єктивно-інформативного характеру, а саме інтерв'ю, репортажі, нариси. Інформація в них походить від суб'єкта, що надає їй характеру документальності та достовірності. Ці тексти відрізняються один від одного стилістичними особливостями, які повинні спричинити і відповідні розбіжності в їхній фонетичній реалізації.

Наукові та офіційно-ділові тексти становлять, як правило, логічно пов'язані міркування; їхнє призначення – довести або, навпаки, спростувати існування певного припущення, повідомити наукові факти, охарактеризувати їхнє значення; офіційно-ділові тексти відображають такі сфери діяльності, як законодавча, адміністративно-канцелярська і дипломатична.

Можна припустити, що, попри певну спільність у структурі викладу, характер читання цих жанрових різновидів текстів буде неоднаковим.

Ситуація текстів художньої літератури дещо відрізняється. Насамперед, художні тексти необхідно розподілити відповідно до різних способів викладу на опис, оповідь, роздум. Спосіб викладу зумовлений змістом і комунікативним завданням. Наприклад, для завдання довести щось до слухача, переконати його в правомірності своєї думки найбільш характерним є роздум. Можливість різних способів викладу створює передумови для відповідних різновидів реалізації читання цих текстів, які корелюють із сюжетом, засобами образності, образотворчості, живописності. За ступенем емоційної насиченості особливий інтерес викликають казки, композиція яких своєрідно структурована; для них характерні інтригуючі оповідні зачини, покликані зацікавити читача.

Чимало уваги приділяється персонажам оповіді, характеристиці їхніх внутрішніх і зовнішніх рис; відтворюється хід думок; змальовується їхній психологічний стан і настрої; спостерігається наростання експресії для досягнення кульмінаційного моменту – усі ці авторські засоби читач повинен

відтворити, беручи до уваги той факт, що текст казки є неоднорідним, тому й манера читання повинна бути різноманітною.

АНАЛІЗ СПОНТАННОГО НЕПІДГОТОВЛЕНОГО МОВЛЕННЯ

Значний інтерес становить дослідження й опис варіативності мовленнєвих характеристик неофіційних монологів і діалогів (діалогу-пояснення, діалогу-розпитування, власне діалогу), які спонтанно виникають у різних типах комунікативних ситуацій. Це можуть бути інтерв'ю, дискусії на задану чи довільну тему, неофіційна бесіда друзів, бесіда у колі сім'ї, діалог у магазині між продавцем і покупцем, телефонна розмова тощо. Висока швидкість продукування спонтанного мовлення призводить до того, що мовець прагне висловлюватися простіше, максимально спрощуючи мовленнєві засоби, обмежуючи вибір уживаних елементів. Основна увага приділяється при цьому тематичному, змістовому компоненту мовлення, внаслідок чого виникають неправильності, неузгодженості, незакінчені конструкції, перебивання самого себе, повернення. Як наслідок виникає тенденція до спрощення мовленнєвої поведінки, її аналітичності.

Особливу складність викликає аналіз характеристик діалогу, в якому на загальноспонтанні явища накладаються структурні особливості діалогічного мовлення, яке характеризується не лише високою ситуативною та контекстною зумовленістю, але й складною психологічною взаємодією партнерів комунікації, що спричиняє взаємний вплив на мовленнєві характеристики. Під час аналізу такого типу усних текстів слід звернути увагу на вміння вести діалог: чи часто мовець перебиває, перепитує співрозмовника, змінює тему розмови або намагається виграти час на обдумування відповідей. Запис мовлення такого типу бажано здійснювати анонімно.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОЗНАКИ МОВЛЕННЄВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФОНЕТИЧНОГО РІВНЯ

Фонетична група ознак описує властивості звукової сторони одиниць усного мовлення та особливості їх реалізації в умовах спонтанності, непередбаченості: вони поділяються на сегментні, які описують «поведінку» звуків мовлення, та просодичні, що описують властивості мовленнєвого потоку: фонетичних слів (або ритмогруп), синтагм, фраз, висловлень.

Аналіз реалізації фонетичних одиниць сегментного рівня передбачає опис груп приголосних, які можуть модифікуватися, втрачаючи свої диференційні й інтегральні ознаки, наприклад, ненормативно одзвінчуватися або оглушуватися на стику морфем, має місце спрощення груп приголосних, їх стягнення, асиміляція, елізія, вокалізація сонорних приголосних [r], [l], спірантизація зімкнених, втрата не лише типового придишу, але й відсутність зімкнення приголосними [p], [t], [k], ослаблення кінця слова аж до повного випадіння одного або декількох звуків, стягнення двох однакових приголосних, голосних і складів на стику слів, африкатизація щілинних, взаємна дистантна асиміляція через випадіння шва тощо.

Спільною рисою модифікації голосних є наявність і кількісної, і якісної редукції, особливо в службових ненаголошених словах. Ступінь якісної редукції може бути різним залежно від умов їх реалізації в тексті – початкової, середньої,

кінцевої позиції, оточення, позиції відносно наголосу. Має місце посилення відкритості вузьких голосних (зміщення вниз і вгору за підняттям $i \neq e$, $e \neq i$, $u \neq o$) та зміни за рядом: голосні переднього ряду можуть відтягуватися назад, у той час як задні просуваються наперед; спостерігається різний ступінь делябілізації огублених [u], [o], [y], [ø], аж до їхньої повної делябілізації; цікавим є вияв дистантної гармонійної асиміляції, коли наступний наголошений голосний підпорядковує попередній ненаголошений шва [ə], внаслідок чого останній набуває нетипових для нього властивостей – наприклад, лабілізації [ə <]. Певною своєрідністю відзначається також реалізація дифтонгів, які можуть втрачати другий компонент, модифікуючись у монофтонг.

Дослідження особливостей вимовляння необхідно здійснювати на основі аналізу транскрипційних записів усних спонтанних текстів. Розбіжності між алофонами голосних, отримані шляхом слухового аналізу, доцільно зіставляти з їх акустичними (спектральними) характеристиками.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОРФЕМИ ТА ФОНЕТИЧНОГО СЛОВА У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ.

Аналіз морфемної будови й аломорфної своєрідності мовленнєвих і мовних одиниць ускладнюється тим, що в спонтанному мовленні певним чином заломлюються усі вихідні поняття мови (фонема, склад, морфема, слово, речення) (Стеріополо, 2001). Спостерігається розширення кола афіксів, що беруть участь у творенні словоформ, у результаті чого одиницею опису спонтанного тексту обрано фонетичне слово, яке складається з різного роду проклітиків (Pr) і енклітиків (En). До них належать прийменники, сполучники, частки, допоміжні й модальні дієслова, які розглядаються як відповідні перед- і посткореневі афікси. Повнозначні слова в спонтанному мовленні також можуть виступати в ролі енклітиків і проклітиків. Характерним для спонтанного мовлення є повне розмивання морфемних меж, наприклад, реалізація в російській мові слова «сейчас» як [ʃas].

Вживання неповнозначної лексики у спонтанному мовленні складає значну частку слововживань. Але вона досить одноманітна у мовленні однієї людини, оскільки використовується зазвичай незначне, улюблене коло вставних слів, часток тощо. Під час сегментації спонтанного мовлення на фонетичні слова бажано брати до уваги особливості характеристик частин мови, які групуються у фонетичні слова. Ця характеристика може виявитися суттєвою для збереження або руйнування морфемної структури словоформи. Поява структури фонетичного слова, яке складається виключно зі службового слова (ФС = СС), пов'язана з тенденцією до наголошеного вимовляння службових слів у спонтанному мовленні, що є «однією з ознак руйнування на матеріалі спонтанного мовлення літературного фонетичного слова і формування фонетичного слова нового зразка, властивого лише спонтанному мовленню» (Зиндер, 1997).

Поряд із кількісними характеристиками Pr і En, а також ФС = СС, цікаво простежити поширеність у межах слова афіксів, що беруть участь у будові словоформи.

Супрасегментні характеристики. Такі просодичні ознаки, як мелодика, інтенсивність, паузація, ритміка, тембр належать до числа тих просодичних

параметрів, які містять свідчення не лише про те, про що йдеться і хто говорить, але й про те, як промовляється усний текст. У цьому оцінному «як» поєднуються такі п'ять моментів:

1. Загальне емоційне забарвлення, яке відображає емоційний стан мовця (радість, захоплення, хвилювання, роздратування, гнів, страх, тривогу, смуток, тугу тощо).

2. Властиве модальне забарвлення мовлення, що вказує на ставлення мовця до предмета мовлення і до співрозмовника: зацікавленість, ввічливість, байдужість, іронію, скепсис, незадоволення, роздратування, зневагу, поблажливість, впевненість, невпевненість.

3. Загальне забарвлення мовлення, пов'язане із ситуацією, в якій відбувається спілкування, типом, стилем, жанром мовленнєвої поведінки, взаємовідносинами між співрозмовниками, їхнім соціальним статусом. Від цього залежить, чи мовлення звучить урочисто чи буденно, офіційно чи неофіційно, у стилі наукової дискусії чи казки. Сюди слід також зарахувати інтонаційні особливості таких видів мовленнєвої діяльності, як читання, переказ, декламація, спонтанне мовлення.

4. Особливості інтонації, які відображають індивідуальні властивості мовця: виразність, індивідуальний темп, мелодичний і динамічний діапазон, ритм. Індивідуальна природа цих інтонаційних ознак зберігається в інформантів у різних умовах і ситуаціях.

5. Своєрідність інтонації, зумовлені ступенем володіння нормою вимовляння стандартної мови, впливом «акценту», який визначається просодичною інтерференцією за двомовності та впливу діалекту (Стеріополо, 2010; Тоцька, 1981).

Можна припустити, що існує певний зв'язок між соціолінгвістичними і ситуативними характеристиками, а також стилістичними розбіжностями. Один із виявів стандартності мовлення полягає у його гнучкості: в різних комунікативних ситуаціях мовець використовує той тип усного мовлення, який відповідає цій ситуації. З метою отримання більш повного уявлення про інтонаційні особливості мовлення інформантів, ступінь їхнього володіння усім багатством інтонаційних засобів мовлення і вміння використовувати їх відповідно до ситуації спілкування, бажано отримати від кожного інформанта серію записів, здійснених у різних комунікативних ситуаціях. Записи усних текстів необхідно розшифрувати згідно з аналогом усного тексту без розділових знаків, але з пропусками між словами, а потім зробити реальні інтонаційні позначення, відображаючи усі деталі звучання, включаючи обмовки, повторювання, паузи хезитації.

Мелодійний контур доцільно аналізувати за такими параметрами:

1. Діапазон зміни тону, який може бути вузьким, середнім і широким.

2. Ступінь вираження мелодійних інтервалів підвищення / зниження тону: нормальний, підвищений, слабкий.

3. Використання мелодійних контрастів у бік підвищення або зниження – часте, нечасте або відсутнє.

4. Активність ненаголошених голосних у формуванні мелодійного контуру: слабка, середня, висока.

5. Зміна регістрів, тобто непланова зміна тону в усьому діапазоні, а «ступеневий» перехід – його рух з однієї частини діапазону в іншу. Зміна регістрів

є доволі активним засобом виділення послідовностей різної тривалості – від слова до фрази. Часто функціонує у поєднанні з іншими засобами виділення, наприклад, зміною темпу вимовляння.

6. Характер руху мелодики у фразі – правильність оформлення кінцевих і некінцевих синтагм, наявність мелодійних помилок, функціонування логічних наголосів, домінування мелодійного рисунку, розмаїття контурів, що використовуються (Becker, 2012).

7. Характер фразування, який вираховується індексом інтонаційної розчленованості, що вимірюється відношенням загальної кількості синтагм до довжини тексту (Synt / W x 100%). Ступінь інтонаційної розчленованості впливає на величину середньої тривалості фрази, яка визначається відношенням кількості слів у тексті до кількості виділених у ньому синтагм з інтонацією завершеності.

8. Ступінь виразності, що встановлюється індексом інтонаційної напруженості. Інтонаційна напруженість усного мовлення може бути виміряна сумарним відношенням числа синтагм з інтонацією незавершеності і синтагм з питальною інтонацією в кінці фрази до загального числа синтагм у тексті. Монологічне мовлення значно перевершує діалогічне за індексом інтонаційної напруженості. При цьому значна інтонаційна напруженість монологу створюється, насамперед, за рахунок розчленованості набагато тривалішої, ніж у діалогічному мовленні.

9. Темп можна оцінити за декількома критеріями:

1. За швидкістю: середній, низький, високий (визначається кількістю вимовлених складів за хвилину).

2. За частотою зміни (встановлюється темпове співвідношення між тематичними єдностями тексту, фразами, синтагмами).

На основі даних щодо «поведінки» темпу, отриманих під час вимірювання звуків (складів) за одиницю часу (за осцилограмами), будують графіки, на яких на осі абсцис позначають порядкові номери фраз (тематичних єдностей, синтагм), на осі ординат – значення, отримані в результаті визначення відношення кількості вимовлених звуків (або складів) в усьому тексті до кількості часу (за секунду, хвилину) у фразі (тематичній єдності, синтагмі).

3. За типом реалізації ритму: «по горизонталі», який враховує сумірність тривалих відрізків (приміром, складів), інший – «по вертикалі», що зіставляє почергові сильні та слабкі місця наголосу. Якщо спроектувати цей погляд на прозове мовлення, то тут можна виділити три типи реалізації ритму з такими характерними ознаками:

1. «По горизонталі»

а) невисокий темп мовлення;

б) плавна нейтральна мелодика;

в) чергування довгих і коротких сегментів мовлення;

г) повторювання;

д) чітке дотримання паузації між синтагмами.

2. «По вертикалі»

а) високий темп мовлення;

б) виразна мелодика з чіткими акцентними структурами;

в) значний відсоток безпаузального членування.

3. «Змішаний»

а) нормальний темп мовлення;

б) чітке дотримання паузації між синтагмами;

в) у синтагматичному та акцентному членуванні – тенденція до рівнозначності.

Членування тексту (фраз) на паузи пропонується здійснювати за такими критеріями:

1. За синтаксичною правомірністю появи пауз або за тим, наскільки часто вони з'являються в тих місцях, де їх не повинно бути. Необхідно відмітити появу виразних пауз для виділення важливих у смислово-відношенні сегментів.

2. За заповненням пауз хезитації озвученими сегментами типу «е-е-е», «м-м-м». При цьому розглядається співвідношення таких заповнювачів пауз, як лексичні вставки типу «загалом», «у цілому», «в принципі», нелексичних звукосполучень типу «гм», «е» і так званих слів-паразитів типу «ну», «ось», «так», а також подовження кінцевих звуків.

3. За тривалістю пауз: нормативна, скорочена, подовжена.

4. За мелодійним оформленням, що визначається інтервалом крайових перед- і післяпаузальних позицій.

Певної уваги заслуговує дослідження таких параметрів, як інтенсивність і тривалість у розміщенні логічних акцентів.

Розмітка тексту за орфографічним записом усного мовлення відповідно до реально озвученого аналогу вимагає використання детальної інтонаційної транскрипції (Стеріополо, 2010).

Висновки. Розглянуті у роботі фонетичні особливості усного мовлення на сегментному та супрасегментному рівнях чітко характеризує не тільки головні якості звукової сторони одиниць усного мовлення, а й особливості їх реалізації в умовах спонтанності, непередбачуваності: фонетичні правила актуалізації ритмогруп, синтагм, фраз, висловлень у мовленнєвому потоці.

Сегментний рівень: опис модифікації груп приголосних, які часто втрачаючи свої диференційні й інтегральні ознаки (асиміляція різних типів) та голосних (кількісна, і якісна редукція) звуків, надає можливість наголосити на потребі особливого підходу з боку експериментатора при дослідженні цих одиниць.

Супрасегментний рівень: дослідження особливостей вимовляння таких просодичних ознак, як мелодика, інтенсивність, паузація, ритміка, тембр належать до числа тих просодичних параметрів, які містять свідчення не лише про зміст висловлювань, ай про індивідуальні характеристики мовця, його психофізіологічний і соціальний стан, екстралінгвістичні особливості комунікації.

Таке різноманіття фонетичних та фонологічних характеристик усного мовлення, без сумніву, потребує грамотного застосування методики проведення експериментально-фонетичних досліджень (аудиторський аналіз, акустичний аналіз, спектральний аналіз, інтерпретація отриманих результатів), яка надає можливість врахувати усі умови варіативності лінгвістичних одиниць, їхньої коректної інтерпретації з метою отримання об'єктивних даних проведеного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Гордина М. В. Основы общей фонетики. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербургского университета. – 2000. – 160 с.
- Зиндер Л. Р. Теоретический курс фонетики современного немецкого языка. – С.-П.: Изд-во С.-Петербургского университета. – 1997. – 184 с.
- Стериополо Е. И. Система языка, орфоэпия, орфофония / Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. – 2000. – Вип. 1. – С. 21 – 41.
- Стериополо Е. И. Сегментная организация современной немецкой спонтанной речи / Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. – 2001. – Вип. 4. – С. 76 – 81.
- Стериополо Е. И. Фонетическое слово как единица описания звучащего текста // Загальна та експериментальна фонетика. – К.: Соборна Україна. – 2001. – С. 231-234.
- Стериополо О. І. Комунікативно-прагматичні категорії усного мовлення // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – ЧНУ, №1. – 2010а. – С. 143 – 153.
- Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / Мойсієнко А. К., Бас-Конonenко О. В., Бондаренко В. В. та ін. – К.: Знання. – 2010б. – 270 с.
- Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа. – 1981. – С. 3 – 20.
- Becker, Th. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen. Paderborn: Wilhelm Fink. Darmstadt: WBG. – 2012. – 130 s.
- Brovchenko T. O., Korolova T.M. English Phonetics. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили. – 2006. – 296 p.
- Steriopolo O. I. Phonetik und Phonologie des Deutschen. – Видавничий центр КНЛУ. – 2018. – 395 p.

ФОНЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОДГОТОВЛЕННОЙ И СПОНТАННОЙ РЕЧИ

Елена Стериополо

доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры германской и финно-угорской филологии Киевского национального лингвистического университета,
Киев, Украина
e-mail: osteriopolo@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4554-2113>

АННОТАЦИЯ

В статье представлена методика проведения экспериментально-фонетического анализа подготовленной и спонтанной речи, что способствует применению аргументированных подходов к сбору и описанию материала с разных позиций и разными средствами. Проиллюстрированные широкие возможности аргументированных подходов к фонетическому исследованию позволят грамотно спланировать все этапы проведения конкретного анализа устной речи, что послужит объективным критерием оценки достоверности полученных результатов.

Ключевые слова: диктор, аудитор, слуховой анализ, акустический анализ, жанр текста, чтение, пересказ, подготовленная речь, спонтанная речь, сегментные характеристики, фонетическое слово, дистантная гармоничная ассимиляция, степень редукции, энклитики, проклитика, интонация и ее компоненты.

A PHONETIC ANALYSIS OF PREPARED AND SPONTANEOUS SPEECH

Olena Steriopolo

Doctor of Philology, Professor at the Department of Germanic and Finno-Ugrian Philology, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
e-mail: osteriopolo@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4554-2113>

SUMMARY

The article reveals the methodology of developing and conducting an experimental phonetic analysis of speech which will facilitate the usage of substantiated approaches to collect material and describe it from different viewpoints. It illustrates a wide potential of valid approaches to phonetic investigations, as well as equips researchers with knowledge of how to correctly plan all the stages of a specific analysis, which will ultimately help them to avoid speculative assertions; instead, it offers an objective criterion of assessing the validity of the obtained results.

Key words: speaker, auditor, auditory analysis, acoustic analysis, text genre, reading, retelling, prepared speech, spontaneous speech, segmental features, phonetic word, distant harmonious assimilation, degree of reduction, enclitic, proclitic, intonation and its components.

REFERENCES

- Bondarko, L.V., Verbitskaia, L.A., Hordyna, M.V. (2000). *Osnovy obshchei fonetyky [Basics of general phonetics]*. – Saint Petersburg: Yzd-vo S.-Peterburhskoho unyversyteta [in Russian].
- Zynder, L. R. (1997). *Teoreticheskyi kurs fonetyky sovremennoho nemetskoho yazyka [Theoretical course of phonetics of the modern German language]*. – Saint Petersburg: Yzd-vo S.-Peterburhskoho unyversyteta [in Russian].
- Steriopolo, E. I. (2000). *Systema yazyka, orfoepyya, orfofonya [Language system, orthoepy, orphony]* / Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO KDLU. – Vyp. 1. – S. 21–41 [in Russian].
- Steriopolo, E. I. (2001a). *Sehmentnaia orhanyzatsyya sovremennoi nemetskoï spontannoï rechy [Segmental structure of the modern German spontaneous speech]* / Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO KDLU. – Vyp. 4. – S. 76–81 [in Russian].
- Steriopolo, E. I. (2001b). *Fonetycheskoe slovo kak edynytса opysaniya zvuchashcheho teksta [Phonetic word as a unit of description of a spoken text]* // *Zahalna ta eksperymentalna fonetyka*. – K.: Soborna Ukraina. – S. 231-234 [in Russian].
- Steriopolo, O. I. (2010). *Komunikatyvno-prahmatychni katehorii usnogo movlennia [Communicative and pragmatic categories of oral speech]* // *Aktualni problemy romanohermanskoï filolohii ta prykladnoi lnhvistyky*. – ChNU, №1. – S. 143-153 [in Ukrainian].
- Suchasna ukrainska literaturna mova: *Leksykolohiia. Fonetyka [Modern Ukrainian literary language: Lexicology. Phonetics]* / Moisiienko A. K., Bas-Kononenko O. V. (2010). – K.: Znannia. [in Ukrainian].
- Totska, H. I. (1981). *Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]*. – K.: Vyscha shkola [in Ukrainian].
- Becker, Th. (2012). *Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen*. Paderborn: Wilhelm Fink. Darmstadt: WBG.
- Brovchenko T.O., Korolova T.M. (2006). *English Phonetics*. – Mykolaiv: MDHU im. Petra Mohyly.
- Steriopolo, O. I. (2018). *Phonetik und Phonologie des Deutschen*. – Vydavnychiy tsentr KNLU.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2021